

Gezinshuizen in coronatijd

Geke Klapwijk, Nina Uiterwijk & Anneke Veenstra

Samenvatting

In Nederland worden in ruim 940 gezinshuizen uit huis geplaatste kinderen opgevoed door vaste opvoeders in een natuurlijk gezinssysteem. Deze kinderen wonen bij de gezinshuisouders in huis, wat betekent dat gezinshuisouders een intensieve taak vervullen. Zij dragen 24 uur per dag, zeven dagen per week zorg voor hen, waardoor werk en privé samenvallen. Naast het runnen van een gezin, onderhouden gezinshuisouders contacten met hulpverleners, instanties, ouders en voogden. Zij hebben in 'normale' omstandigheden al een intensieve taak, maar

tijdens de coronacrisis veranderde dit drastisch. In dit artikel presenteren we de resultaten van een inventariserend vragenlijstonderzoek uitgezet onder gezinshuisouders tijdens de eerste lockdown in het voorjaar van 2020. Gezinshuisouders rapporteren dat zij te maken hebben gekregen met veel aanpassingen die effect hebben op het dagelijks leven en werk, maar dat ze nog voldoende welbevinden ervaren. Op basis van de resultaten worden aanbevelingen gedaan voor de praktijk, met het oog op de korte en lange termijn.

Het beroep 'gezinshuisouder' is relatief onbekend, al bestaan gezinshuizen al sinds het begin van de 20e eeuw. In de afgelopen jaren is het aantal gezinshuizen in Nederland sterk toegenomen tot 937 in 2018 (Gezinspiratieplein, 2018). Werken in een gezinshuis betekent dat werk en privé samenvallen, omdat een gezinshuisouder het eigen huis openstelt voor kinderen die niet meer thuis kunnen wonen. Vanuit deze basis wordt gewerkt aan ontwikkeling en herstel. Dat betekent dat het werk altijd doorgaat en de deur niet na acht uur werken kan worden

dichtgetrokken. Gezinshuisouders zijn opgeleid als professional in de zorg (sociaal werk, verpleegkundige, soms ook leerkracht). Een gezinshuisouder kan zelfstandig zijn, franchise-nemer of in loondienst bij een zorgorganisatie. Sommige gezinshuizen hebben pedagogisch medewerkers in dienst, maar er zijn ook gezinshuizen waar de gezinshuisouder alleen werkt of samen met een partner het gezinshuis runt. Er is dan ook een enorme diversiteit aan gezinshuizen in ons land. Om de praktijk, gemeenten en beleidsmakers te ondersteunen zijn er in juli

De omgeving van een gezinshuis heeft een positieve invloed op kinderen

2019 kwaliteitscriteria¹ gepresenteerd, die als kader dienen voor het gesprek over de kwaliteit van de zorg in gezinshuizen.

Leven in een gezinshuis

Wonen in een gezinshuis geeft kinderen stabiliteit. Ze hebben niet meer te maken met verschillende diensten gedurende de dag en als gevolg daarvan met steeds wisselende begeleiders waarmee ze steeds opnieuw de relatie moeten aangaan. Uit onderzoek weten we dat kinderen in gezinshuizen een positief leefklimaat ervaren dat hen in staat stelt te leren en te stabiliseren (Kooymans, Dekker & Van der Helm, 2018). De omgeving die kan worden geboden in een gezinshuis heeft een positieve invloed op het gedrag van kinderen, en het leefklimaat dat wordt ervaren is beter dan in residentiële instellingen (Bekken & Van der Helm, 2017). Kinderen zien hoe in het dagelijks leven duurzame relaties worden aangegaan; het wordt letterlijk voorgeleefd in een gezinshuis. Onder andere de deelname aan het dagelijks leven in een wijk en contact met het netwerk van de gezinshuisouders draagt eraan bij dat kinderen verbondenheid ervaren met de omgeving (Klapwijk & Klapwijk, 2019).

Impact van de lockdown

Het werkveld van een gezinshuisouder is complex. Bij een gezinshuis zijn veel partijen betrokken. In ieder geval is een zorgaanbieder of gemeente betrokken bij het gezinshuis, vaak ook gezinsvoogden, ouders (netwerk) van de kinderen, de franchiseorganisatie en hulpverleners. Daarnaast geldt voor veel gezinshuizen dat de kinderen op

verschillende (speciaal onderwijs) scholen zitten of dagbesteding volgen. Van de gezinshuisouder wordt verwacht met al deze partijen samen te werken, af te stemmen of aan betrokkenen te rapporteren en overzicht te hebben van het geheel. Daarnaast is er natuurlijk nog de dagelijkse zorg en begeleiding van de kinderen die op de gezinshuisouder neerkomt. Kortom, een gezinshuisouder heeft nogal wat taken te vervullen en moet van veel markten thuis zijn.

In tijden van spanning kunnen die taken nog zwaarder zijn. De coronacrisis en met name de periode waarin sprake was van een lockdown, had grote impact op het leven binnen gezinnen en niet in het minst op gezinshuisouders en -kinderen. Prime, Wade en Browne (2020) beschrijven in een literatuuronderzoek naar de te verwachten impact van deze periode dat het dagelijks leven en de daarbij horende routines voor gezinnen ernstig verstoord worden door de pandemie. Grupper en Shuman (2020) beamen dat en geven aan dat sprake is van een complexe en stressvolle situatie tijdens de lockdown. Ze constateren bovendien dat het feit dat zorgverleners te maken krijgen met nieuwe taken, zoals een dagprogramma of onderwijs verzorgen, verzwarend is voor het werk dat ze doen. Dat geldt ook voor het leven in gezinshuizen. Tijdens de lockdown kwam de zorg voor de kinderen letterlijk 24 uur per dag op de schouders van gezinshuisouders neer. Ook konden of durfden medewerkers soms niet meer te komen en vond het contact met het netwerk plaats via beeldbellen. Dat betekent dat het leven in het gezinshuis drastisch veranderde. Ook de ondersteuning vanuit het informele netwerk van gezinshuisouders, die in reguliere tijden over het algemeen groot is, werd minder of viel zelfs weg. Voor 'gewone' gezinnen was de impact vaak groot (Lectoraat Jeugd HU, 2020). Gezinnen reageren verschillend op de nieuwe omstandigheden, zo laten deze eerste onderzoeksresultaten zien. Een deel van de gezinnen is meer samen gaan doen, terwijl er in andere gezinnen meer ruzie wordt gemaakt bijvoorbeeld. Het is de vraag wat de impact van de lockdown is geweest op de situatie in gezinshuizen. Prime et al. (2020) beschrijven

¹ www.nji.nl/nl/Kennis/Publicaties/NJi-Publicaties/Kwaliteitscriteria-Gezinshuizen.

Met de lockdown kwam de zorg voor de kinderen volledig bij gezinshuisouders terecht

dat gezinnen onder druk komen te staan en dat dit risico's met zich meebrengt, maar dat positieve onderlinge relaties en het bieden van emotionele ondersteuning beschermende factoren zijn. Dat draagt bij aan de veerkracht van gezinnen en het welbevinden, evenals de mate waarin gezinnen in staat zijn om gezamenlijk betekenis te geven aan deze bijzondere tijd. Met het hierna beschreven onderzoek is geprobeerd inzicht te krijgen in de manier waarop gezinshuisouders vorm hebben gegeven aan de uitdagingen waar ze tijdens de eerste lockdown voor stonden.

Gelegenheidsdenktank

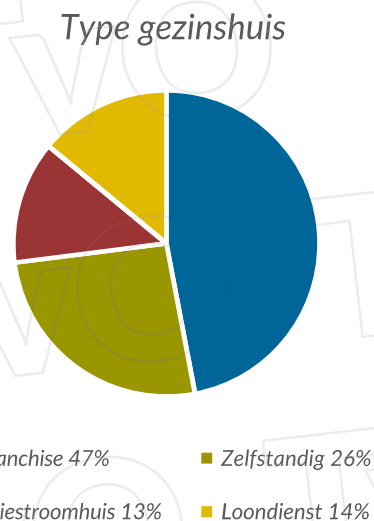
In het project 'Hoop een huis geven' werken vier hogescholen² samen om onderzoek te doen naar de manier waarop gezinshuisouders invulling geven aan het leefklimaat in het gezinshuis. Daarnaast is het onderzoek erop gericht inzicht te krijgen in de complexe context waarbinnen gezinshuisouders hun werk vorm moeten geven en zich moeten positioneren. Het lopende onderzoek werd doorkruist door de lockdown en het feit dat directe toegang tot gezinshuizen niet meer mogelijk was. Vanwege de bijzondere, ingrijpende omstandigheden is een gelegenheidsdenktank gevormd, met daarin diverse partijen die betrokken zijn bij gezinshuizen. Het doel van deze denktank is het volgen wat zich in de praktijk afspeelt en na te denken over de manier waarop gezinshuizen zouden kunnen worden ondersteund. Signalen uit het veld werden wekelijks en later tweewekelijks besproken. Gedurende het proces ontstond de behoefte om ervaringen

² Hogeschool Leiden, Christelijke Hogeschool Ede, Hogeschool Windesheim en Hogeschool Zuyd.

van gezinshuisouders te verzamelen en zicht te krijgen op ervaren welbevinden en veerkracht. In dit artikel worden de eerste bevindingen hierover gepresenteerd. We bespreken wat de belangrijkste veranderingen geweest zijn voor gezinshuisouders, hoe ze de coronatijd hebben ervaren en wat voor impact deze heeft gehad op hun rol en de voor het beroep zo noodzakelijke vitaliteit.

Complexe problematiek

In totaal hebben 149 gezinshuisouders (108 vrouwen, 41 mannen) van verschillende typen gezinshuizen deelgenomen aan het onderzoek, met een gemiddelde leeftijd van 49 jaar. Hun opleidingsachtergrond is voor het merendeel hbo (68,5%) of mbo (17,4%). De meerderheid van de gezinshuisouders geeft aan onderdeel te zijn van een franchiseorganisatie of zelfstandig te zijn. In figuur 1 is de verdeling van de respondenten over de verschillende typen gezinshuizen zichtbaar.

Figuur 1. Type gezinshuis³

Aan de gezinshuisouders is gevraagd wat de profielen zijn van de kinderen die bij hen in huis

³ Een Driestroomhuis is een franchise gezinshuis, waarbij geldt dat Driestroom ook de zorgaanbieder is die de kinderen plaatst in gezinshuizen en inhoudelijk betrokken is bij de geboden zorg. Dit wijkt af van de overige vormen.

wonen. De profielen die zij schetsen, lopen sterk uiteen. Opvallend is dat een aantal gezinshuisouders geen duidelijk profiel benoemt, maar enkel spreken van “jeugdzorg”, “jeugdzorg breed” of “jeugdzorg normaal niveau”. Daarnaast noemt een groot deel van de gezinshuisouders specifieke problematiek waarmee kinderen te maken hebben. Daarbij valt op dat voornamelijk van exclusiecriteria wordt gesproken, zoals ‘alle, behalve LVB’, ‘pubers, geen LVB’, ‘geen verstandelijke, geen fysieke of zwaar verstandelijk beperkt’ of ‘geen fysieke agressie’. Los hiervan worden met name hechtingsproblematiek (48%), trauma (36%) en een (licht) verstandelijke beperking (28%) genoemd als problematiek van de kinderen die in gezinshuizen geplaatst zijn. Daarbij moet worden vermeld dat er vaak sprake was van een combinatie van problemen.

Veranderingen door lockdown

De specifieke veranderingen die gezinshuisouders tijdens de lockdown ervoeren, sluiten over het algemeen aan bij de ervaringen van reguliere gezinnen. Zo werd vooral vaak genoemd dat thuisonderwijs moest worden gegeven en afspraken wegvielen. Er zijn ook een aantal specifieke ervaringen. Zo noemt een aanzienlijk percentage het wegvallen of sterk wijzigen van het contact tussen kinderen en ouders of het netwerk vanwege de regelgeving ($n = 36$; 24%). Daarnaast werd soms ook aangegeven dat ondersteunend personeel niet kon komen vanwege de regelgeving of angst voor besmetting. Een aanzienlijke groep ($n = 29$; 19%) ervoer echter geen verandering. In mindere mate werden daarnaast de volgende zaken genoemd: meer personele inzet, wegvallen van personeel door besmetting en moeilijk gedrag van kinderen.

In de omgang met de verstoring van het dagelijks leven lijken twee manieren te kunnen worden onderscheiden: vasthouden aan de structuur ($n = 48$; 32%) of juist het benutten van de ruimte om dingen anders te doen en tijd te nemen om te groeien in contact ($n = 98$; 66%).

Welbevinden en veerkracht

Om inzicht te krijgen in het welbevinden van de gezinshuisouders is de vragenlijst welbevinden van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) afgenomen. Dit is een korte gevalideerde vragenlijst met vijf stellingen, waarin gevraagd wordt naar het ervaren functioneren in het dagelijks leven.

Het valt op dat gezinshuisouders over het algemeen nog ruim voldoende welbevinden ervaren. De gemiddelde totaalscore is 81,6 ($n = 149$, $SD = 18,6$) waarbij een score van 100 maximaal is. Een klein deel van de gezinshuisouders rapporteert een zeer lage totaalscore (< 50 , 6,9%, $n = 9$). Dit is een score waarbij wordt aangeraden hulp te zoeken. Wanneer gekeken wordt naar verschillen tussen typen gezinshuizen, valt op dat gezinshuisouders die zelfstandig zijn, gemiddeld een beter welbevinden ervaren dan gezinshuisouders die in loondienst zijn. Hoewel slechts speculatief, zou het kunnen zijn dat gezinshuisouders die vrijgevestigd zijn, meer eigen regie ervaren en dat dit bijdraagt aan het gevoel van welbevinden.

Aanvullend is een gevalideerde vragenlijst veerkracht (RES = resilience) afgenomen. Deze lijst is ontwikkeld door het UMC en Arq, en bestaat uit negen stellingen waarin gevraagd wordt naar zelfvertrouwen en zelfeffectiviteit (*self-efficacy*). In tabel 1 is te zien dat gezinshuisouders zeer hoog scoren op psychologische veerkracht en op de daarbinnen onderscheiden schalen self-efficacy (zelfeffectiviteit) en zelfvertrouwen. In vergelijking met een normgroep (bestaande uit Nederlandse getrouwde vrouwen) scoren

Voor sommige gezinshuisouders heeft de coronaperiode positieve gevolgen gehad

Tabel 1. Psychologische veerkracht van gezinshuisouders ten tijde van de eerste lockdown

Schaal	N	Gemiddelde totaalscore	SD
Resilience totaal	142	29,78	4,24
Self efficacy	142	20,08	2,91
Zelfvertrouwen	142	12,00	1,65

gezinshuisouders hoger op veerkracht en zelfvertrouwen en wat lager op self efficacy (Van der Meer et al., 2018).

Corona als stimulerende factor

Gezinshuisouders beoordelen hun energieniveau ten tijde van de coronacrisis gemiddeld met een 6,8 ($SD = 1,49$) en lijken over het algemeen redelijk positief. Tussen de typen gezinshuizen zijn er echter wel verschillen in het energieniveau (zie figuur 1). Zo beoordelen de gezinshuisouders vallend onder Driestroom het energieniveau als ruim voldoende (7,1; $SD = 1,37$), vergelijkbaar met zelfstandige gezinshuisouders (7,0; $SD = 1,55$) en ouders in de franchise gezinshuizen (6,8; $SD = 1,49$). De gezinshuisouders in loondienst ervaren in verhouding minder energie (6,1; $SD = 1,41$). De hoge standaarddeviaties laten echter zien dat ook binnen de verschillende typen gezinshuizen gezinshuisouders uiteenlopende ervaringen hebben. Op basis van de toelichting die gezinshuisouders geven, lijken de verschillen vooral verklaarbaar vanuit verschillende ervaringen met incidenten en break-downs, zwaarte van het thuisonderwijs en zelf een dagprogramma moeten realiseren tegenover rust en ruimte ervaren en ervaren dat de band wordt versterkt door veel samen te moeten zijn.

Een deel van de gezinshuisouders beschrijft dat zij ervaren dat de coronaperiode een positieve invloed heeft gehad op hun energieniveau ($n = 47$; 31,5%). Veel gezinshuisouders geven aan voldoende energie te hebben om de dagelijkse

verplichtingen te volbrengen, waarbij het oppakken van extra taken hun zelfs in deze periode veel energie geeft. Wel wordt het vooruitzicht naar momenten waarop gezinshuisouders zonder kinderen door kunnen brengen als belangrijke voorwaarde genoemd om deze dagelijkse verplichtingen vol te kunnen houden. Zo licht een van de gezinshuisouders het volgende toe: “Ik kan nog genieten van het leven in het gezinshuis en alles wat eromheen gebeurt, en uitziende dat de tijd nadert dat ik buitenshuis in een andere omgeving even alleen energie kan putten.”

Het wegvallen van verplichtingen zoals naar school, dagbesteding en therapie gaan lijkt voor veel kinderen rust te creëren, wat zich uiteraard ook vertaalt naar het welzijn van de gezinshuisouders. Een aantal gezinshuisouders benoemt dat kinderen minder prikkels hoeven te verwerken en te maken hebben met minder overgangen en eisen van verschillende kanten. Gezinshuisouders merken dat ze meer tijd hebben om met de kinderen door te brengen: “Rustig bij huis. Minder prikkels. De wereld is klein. Ik vond het heerlijk zonder allerlei afspraken die moeten.”

Voor een aantal gezinshuisouders ($n = 42$; 28%) heeft de coronacrisis bovendien juist voor positiviteit en verbondenheid gezorgd doordat ze konden werken aan klusjes of projecten waar ze normaliter voor de lockdown nooit aan toe waren gekomen. “Wat fijn, we hebben met acht personen zoveel energie over dat we na de eerste twee weken in het coronatijdperk links en rechts op zoek gingen naar klussen in onze boerderij of op

het terrein en ik kan je vertellen er was genoeg te doen. Klussen waar we niet aan toegekomen waren zoals: de zolder opruimen, de tuin opknappen en vooral veel opruimen. Met vereende krachten klaarden wij deze klussen vergezeld met een muzikje, humor en regelmatig pauzes met een glaasje water of dubbelfris om het zand en stof tussen onze tanden weg te spoelen. Fijn dat het zo heerlijk opruimt. Het geeft rust om na te denken wie we zijn, wie we willen zijn en vertrouwen hebben in ons zelf. Op naar een heerlijke zomer en toekomst waarin onze talenten hun plek vinden.”

Als het gaat om mooie momenten beschrijven gezinshuisouders momenten waarin saamhorigheid wordt ervaren met alle gezinsleden. Ook het gegeven dat de lockdown ruimte biedt voor het versterken van de onderlinge verbinding wordt als positief gezien. Daarnaast noemen veel gezinshuisouders voorbeelden van creatieve manieren om binnen de geldende beperkingen op een manier samen de ruimte te zoeken, zoals samen een vlog maken of een teken-challenge doen samen met de ouders van kinderen. Veel gezinshuisouders noemen een combinatie van deze mooie voorbeelden. Een gezinshuisouder schrijft bijvoorbeeld: “Uren met elkaar wandelen en mooie gesprekken voeren. Nader tot elkaar komen. ‘Het is wat het is’ en daar echt het beste van maken. Zo klein als een restaurant ‘naspelen’ voor de kinderen (met menu kaart en al) maar ook zoiets als een doordeweekse pyjamadag...”

Energievreter

Een wat kleiner aandeel gezinshuisouders ($n = 35$; 23,5%) geeft aan dat zij zich nog redden, maar dat de lockdown veel energie kost. Ze hebben geen tijd om bij te komen omdat de kinderen hele dagen thuis zijn door het uitvallen

Aandacht voor vitaliteit van gezinshuisouders is essentieel

van school en dagbesteding. Ook het gebrek aan privacy en het constant bezig moeten houden van de kinderen lijkt hen soms de das om te doen. Zo geeft een gezinshuisouder bijvoorbeeld aan: “Ik kan naar de kinderen de boel nog wel overeind houden en de steunpilaar voor hen zijn, maar er hoeft maar iets van buiten te gebeuren en het is op.”

Daarnaast zijn er ook gezinshuisouders die de coronacrisis écht als intensief en een ware uitputtingsslag ervaren ($n = 39$; 26,2%). Met name de continue beschikbaarheid, het gebrek aan tijd voor ontspanning, zelfzorg en vitaliteit lijken een negatief effect op hun energieniveau te hebben. Zoals één gezinshuisouder het verwoordt: “Moeilijk: dat is geen moment maar het voortdurende, voortdurend aan moeten staan, zonder pauze.”

Een aantal gezinshuisouders benoemt ook dat met name de aan hen opgelegde regelgeving omtrent corona heel lastig is. Kinderen worden verplicht om thuis in het gezinshuis te verblijven, ondanks de bereidheid van logeergezinnen om hen voor een korte periode op te vangen. “Zes pubers en zes verschillende scholen twee keer voortgezet onderwijs, twee keer speciaal onderwijs en twee keer beroepsonderwijs. Helaas werd niets maar dan ook niets afgestemd. Iedere opleiding improviseerde, dus kwalijk nemen konden wie niets en niemand. De kinderen konden niet op familiebezoek en logeerweekenden gingen niet door.”

Tevens wordt het gebrek aan afwisseling gedurende de dagen/weken als vermoeiend ervaren, en hebben veel gezinshuisouders het moeilijk met het gebrek aan contact met eigen familie en/of andere gezinshuizen. Ook het sterk op elkaar reageren van kinderen onderling en terugval van individuele kinderen wordt door een aantal gezinshuisouders genoemd. De onduidelijkheid van de situatie (geen zicht op perspectief) blijkt voor de kinderen erg lastig. Opvallend is dat de lockdown voor een aantal gezinshuisouders als ‘extra’ probleem wordt ervaren naast al bestaande belemmerende factoren als chronische vermoeidheid, eerdere traumatische

belastingen of andere ziekten. Herstel wordt hierdoor beperkt en brengt hen ook in een lastige positie.

Slot

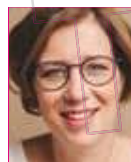
Dit onderzoek maakt duidelijk dat gezinshuisouders ondanks de bijzondere en verzwarende omstandigheden tijdens de eerste lockdown in staat zijn geweest om stabiliteit te bieden en soms zelfs te profiteren van de omstandigheden samen met de kinderen. De meeste gezinshuisouders lijken nog over voldoende energie en veerkracht te beschikken en geven aan dat het niveau van welbevinden voldoende tot goed is. Juist de ervaring van het minder moeten en de beperking in activiteiten en eigen afspraken heeft in een aantal situaties een welkome rust met zich meegebracht, waardoor er ruimte ontstond om elkaar beter te leren kennen en talenten te ontplooiën. Voor de toekomst betekent dit dat het van belang is kritisch te kijken naar de noodzaak van bepaalde verplichtingen die voor de lockdown zo vanzelfsprekend leken. Juist vanwege de complexe context waarin gezinshuisouders hun werk doen en de verschillende scholen, therapeuten en andere hulpverleners die betrokken zijn, is het van belang om kritisch te kijken naar een balans tussen verplichtingen enerzijds en behoeften anderzijds.

Helaas heeft niet iedereen kunnen profiteren van de situatie. Een klein deel van de gezinshuisouders geeft aan te lijden te hebben onder de situatie. Het energieniveau van veel gezinshuisouders lijkt onder druk te staan en in sommige situaties is er sprake geweest van verergering van problematiek van kinderen. Dat geeft aan dat werken met kinderen in gezinshuizen maatwerk vergt en dat kinderen baat hebben bij een dagprogramma waarin ze in een andere context functioneren.

Energiebeheer en expliciete aandacht voor vitaliteit door gezinshuisouders en de betrokken organisaties (voogdijinstellingen, zorgaanbieders et cetera) is essentieel om met de uitdagingen van deze tijd om te kunnen blijven gaan. Voor gezinshuisouders geldt dat het aan te bevelen is om waar

mogelijk het eigen netwerk in te schakelen, zowel formeel als informeel. In de kwaliteitscriteria is aandacht voor vitaliteit en wordt het netwerk van de gezinshuisouder vooral benoemd als steunend in het begeleidingsproces van de kinderen. Uit de resultaten van dit onderzoek komt echter naar voren dat het eigen sociale netwerk juist ook steunend is voor de gezinshuisouder zelf en bijdraagt aan het behouden van de vitaliteit. In de kwaliteitscriteria zou hier extra aandacht aan besteed kunnen worden, net als aan het bouwen aan een netwerk van gezinshuizen onderling om elkaar te ondersteunen.

Over de auteurs

Dr. Geke Klapwijk

(klapwijk@ge.hsleiden.nl)

is werkzaam als senior onderzoeker bij het Lectoraat Residentiële Jeugdzorg. Zij leidt in die rol onder andere het SIA Raak-project Hoop een huis geven.

Nina Uiterwijk

werkt als ondersteuner voor het Lectoraat Residentiële Jeugdzorg en is vanuit haar rol betrokken bij leef-, leer- en werkklimaat in uiteenlopende instellingen.

Anneke Veenstra

is zorgondernemer en werkt als gezinshuisouder van Gezinshuis Talenten voor de Toekomst. Daarnaast is ze coach.

Geraadpleegde literatuur kunt u vinden op:
www.tijdschriftvoororthopedagogiek.nl